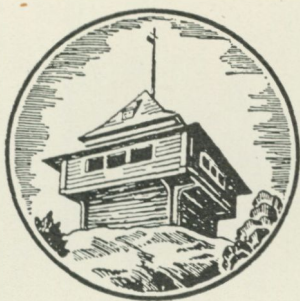

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1949**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1949

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar mittpartiet av en duk, daterad 1643 och prydd med danska adelsvapen. Duken, som är en gåva till museet av fröken Eda Witt, behandlas närmare på sid. 187. — Nordiska museet 235,925.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1949

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

RAVLUNDAGÅRDEN OCH DESS GAMLA MILJÖ

av Ulla Berlin

Östra Skåne skiljer sig väsentligt från övriga delar av landskapet. Vi skola här sysselsätta oss med Ravlunda socken i Albo härad, Kristianstads län, en socken med utsträckning mellan Verkeåns, eller Skepparpsån som den också kallas, och Klammerbäckens utlopp i Hanöbukten, strax norr om Vitaby och Kivik. Vi finna här mjukt modellerade terrängformer med dalar och kullar, som till största delen bestå av sand- och leravlagringar, ett dynlandskap, som under tidernas lopp blivit uppodlat. När man närmar sig denna trakt från kristianstadshållet, upplever man förändringen från slättbygd till hedliknande låga kullar med karakteristiska kreaturssigar och få sädesfält. Slutligen når man kusttraktens mjuka linjer med betodlingar, sädesfält och smärre ek- eller bokskogar. Byarna ligga utströdda mellan Linderödsåsens sista utlöpare och de vita kyrktornen intaga en behärskande position med gårdarna samlade omkring sig.

Om Ravlunda bys historia under äldre tider äro uppgifterna mycket skiftande och ofullständiga. En inskription i kyrkan bär årtalet 1411, troligen angivande invigningsåret. Ett antal gårdar måste då ha funnits i byn, men hur många kan ej sägas. En annan uppgift omtalar, att konung Kristian II år 1504 utfärdade tre donationsbrev "på kronojordar av Ravlunda socken till pastori loci perpetuerad". Bland handskrifter i Lunds Universitetsbibliotek (Rönnebeckska saml. XIII, 3) finns en anteckning om att kyrkan skulle ha uppförts år 1259 till jungfru Marie ära och vidare en förteckning med namn och årtal över

präster i Ravlunda fr. o. m. 1526. Hur byn vid denna tid sett ut, är det emellertid omöjligt att få några dokumentariskt styrkta uppgifter om. I folkets mun lever en tradition, att det i byn ursprungligen skall ha funnits två släkter, Bosasläkten och Matssläkten, men man vet ej varifrån eller när de ha kommit till trakten. De lära ha hållit samman i endräkt och t. o. m. haft en egen lag. Tvivelaktigt är det likväl, om man här kan tala om en genuin släktby med dess karakteristiska utveckling genom hemmansklyvningar.

En sägen, som alltså lever friskt i minnet här nere, berättar om en blomstrande stad, Male eller Lund, som en gång skall ha legat vid Verkeåns mynning. Man lär fortfarande vid lågvatten kunna se rester av pålbyggnader helt nära stranden. Intill staden låg en offerlund, vilken jämte det förhållandet, att det längs kusten fanns gott om rav — det danska ordet för bärnsten — skall ha givit byn dess namn Ravlunda. Staden hade livliga handelsförbindelser, och dess invånare samlade rikedomar och levde under goda förhållanden. Men så kom ofärden i och med att en sjörövarflotta gjorde strandhugg och förstörde staden. Vad som ej blev lågornas rov, försvann i vågorna för alltid. Att drömma och med stolthet berätta om sin sjunkna stad göra alboiterna mer än gärna.

Ännu en sägen förtäljer, att Ragnar Lodbrok och hans söner skall ha erövrat en starkt befäst borg strax söder om byn vid Grevlunda gård. Där finns ännu en kulle, vilken anses vara en rest av denna borg och dess vallar. Även om dessa sägner blott äro utslag av en livlig fantasi eller lärda spekulationer, ha nutidens bebyggare likväl en stark känsla för tradition, och med stolthet slår man vakt kring forntida händelser, antingen de äro verkliga eller ej.

Först med 1600-talet bli de faktiska upplysningarna om trakten mer givande. År 1621 omnämnes Albo härad i danska arkivalier såsom tillhörande Kristianstads län. Vidare nämnes en Jacob Beck, som den 9 januari 1621 från konungen och kronan i Danmark genom byte fick bl. a. denna by. Från Skånes dansktid finnas i övrigt endast obetydliga upplysningar om Ravlunda.

Enligt jordeboken från 1660 fanns i byn vid denna tid 27 hemmanstal, de flesta utgörande $1/4$ mantal. I 1627 års jordebok finner man vid hemmansuppräknningen en marginalanteckning, som lyder: "Välborne Herr Axel Juul tillhörig och veckudag under ladugården Koolstorp." Axel Juul ägde troligen flera större gårdar och bl. a. Koolstorp, där bönderna till en viss del haft dagsverksskyldighet, men huruvida ett hoverisystem, liknande det på Söderslätt, existerat här, är ovisst. Gårdarna voro i varje fall under större delen av 1600-talet frälsehemman. Omkring 1690 synes enligt jordeböckerna en förändring ha ägt rum, och i 1723 års jordebok äro också gårdarna betecknade såsom skatte- respektive kronohemman, varav flera såsom rusthåll under Svabitsholm, som enligt Linné och Gillberg¹ var ett kronosäteri, indelt till ryttmästarboställe. Gillberg uppger att "detta gods varit ett Bornholms vederlag och under sådan titel kommit till svenska kronan . . . samt därefter blivit indelt till ryttmästarboställe vid Södra Skånska Kavalleriregementet." Angående byns förhållande till "Swabesholm" redogör Gillberg för "30 underlagda kronohemman och 27 stycken gatehus som göra arbete till gården". Både Linné och Gillberg äro synnerligen viktiga källor för kännedomen om bebyggelse och odling i Albo härad. Utvecklingen fram till enskiftet 1822—27 och till vår egen tid kunna vi följa i dokument av skilda slag och få en ganska klar bild av byn och dess enskilda gårdar.

Ur kulturgeografisk synpunkt har en karakteristik av Albo härad under 1700-talet gjorts av Campbell i Skånska bygder, Uppsala 1928. De södra delarna av häradet karakteriseras som en direkt fortsättning av risbygden i sydöstra Färs, "dock med särskilda inslag av annan kultur; treskiftet i dess östskånska form med utjordar för bovete samt odling av ärtor ibland på trädan". Enligt en av Campbell uppgjord karta över odlingssystemen förekommer inom häradet både treskifte och ensäde. Linné beskriver åkerbruket sålunda: "Man göder ett tunnland åker ganska väl, varefter det ej får någon gödsel, mer än vart

¹ Carl Linnæi Skånska resa 1749, och J. L. Gillberg, Beskrivning över Kristianstads län, 1765.

tionde år; efter gödslen sås korn, andra året råg, tredje året vilar åkren, om icke ärter då sås; ty de landen, på vilka ärter sås, vila eller gödas aldrig, utan, som säges, göder själva ärtestubben jorden. — — — Larsmässoråg såddes här sällan, och slog aldrig fel, fast han mera utmärglade åkren, än annor säd." Gillberg säger att häradet är "till största delen skarpt och besväras mycket av den bekanta flygsanden: invånarna måste således köpa en stor del av brödfödan, men däremot, och som höbolet med mulbetet är något tillräckligare, så kunna de föryttra kreatur med viktualievaror till en del av sina utskylders erläggande samt i övrigt förtjäna resten med körslor vid alunbruket" i grannsocknen Andrarum.

Jordmänen anses följaktligen vara karg och besvärlig. Sandjorden, blandad med lera, utgör likväl en relativt god odlingsgrund för råg. På en del håll är förekomsten av kalkhaltiga lager anmärkningsvärd. Sedan gammalt utgöras inägorna av de odlingsbara vångarna med åker och äng närmast gårdarna, vid enskiftet uppdelade i Norre, Östre, Södre och Västre vång. Varje gård erhöi vid skiftet sin andel av varje skiftesenhet i fråga om såväl åker och äng som skogsmark. I benämningar och härtill knutna muntliga sägner leva många traditioner kvar och på gården nr 8:s ägor förekommer t. ex. i Norre vång namn som Vikorreåkrarna, Svanhögsåkrarna, Lergraveåkrarna och Drottningstensåkrarna, där enligt traditionen drottning Margaretas fotspår finnas på en sten, vid vilken hon skulle ha rastat under en resa i dessa trakter. Vidare i Östre vång Dansarekrokarna, i Södre vång Tjuvallsängarna, invid Bolen täppe-skogsområdet Nytäppen och Hejderna. Utmarksområdena ligga i socknens sydvästra hörn och bestå av dels en samfällid betesmark med jordmån mindre lämpad för sädesodling, dels ett skogsområde, den s. k. Bolen, företrädesvis bevuxen med lövträd. Terrängen är här lätt kuperad. Invid skogen låg förr i tiden byns gemensamma mjölkningsplats, dit vångagenaren, byns herde, förde kreaturen.

Frågan om hur byn varit skiftad under äldre tid är ett intressant problem men svårt att komma till rätta med på grund av

bristen på tillförlitliga källor. Med stöd av Nordholm och Dahl² skulle man kunna tänka sig att här förekommit ett slags tegskifte, som sedermera organiserats fastare först i bolskifte och sedan i solskifte. Solskifte omtalas i den jutska lagen från 1200-talets mitt och vinner efter hand insteg i Skåne.³ Härvid var det hustomternas storlek, som bestämde jordinnehavet, och tegarna i de olika skiftena hade samma ordningsföljd som tomtorna i byn. Byjorden indelades i två eller tre vångar, varvid trädesvången utgjorde bete för kreaturen jämte utmarksområden, som lågo i sambruk med angränsande socknar. Linné skriver: "Utjord var här vid Ravlunda mycken, denna upptogs vart tionde år, på vilken första året såddes bovete, andra året råg, och sedan icke mer; om denna utjorden sås vart 6:e, 7:e eller 8:e år, bliver hon alldeles utmärglad, att hon bär ingenting, utan ser ut, som en bar sandhed. Rågen, som växer på dessa torra land, bliver mager, men giver ganska vitt mjöl." Tidström har från sin resa 1756 antecknat: "Ifrån Ravlunda kyrka var sandbackar hela vägen bortåt till Brösarp $\frac{1}{2}$ mil. Här var mera bovete, än jag någonsin föreställt mig; det gjorde dessa magra sandkullarna fruktbara med ett svagt säde." Havre såddes på den mark som låg längst bort från byn, och toftjorden i gårdarnas omedelbara närhet användes för lin, humle, ärter och bönor. 1671 års jordrevningsprotokoll ger några sakliga upplysningar: "Till denna by finnas trädejord och vång, varuppå åboarna hava mulabete för boskapen, täppeskog och bränsle finnes något på byens ägor av smått keske, böcke och annan underskog, som något förslå kan."

Mot 1600-talets slut organiserar kronan sin jordegendom i Skåne framför allt med hänsyn till indelningsverkets krav. På 1680-talet grundades kavalleriregementen och då fingo även åboarna på gårdarna ärftlig besittningsrätt. Med 1700-talet kommo nya strömningar. 1701 utfärdades förordningar om skatteköp men först efter 1723 års nya förordning om reglering

² Nordholm, Om tegskifte, i Geografiska studier över de nordeuropeiska byarnas grundformer, S. G. Å. 1931. Densamme, Skånes geometriska kartläggning före storskiftena, S. G. Å. 1929. S. Dahl, Torna och Bara, Lund 1942.

³ Weibull, Skånska jordbrukets historia intill 1800-talets början, 1923.

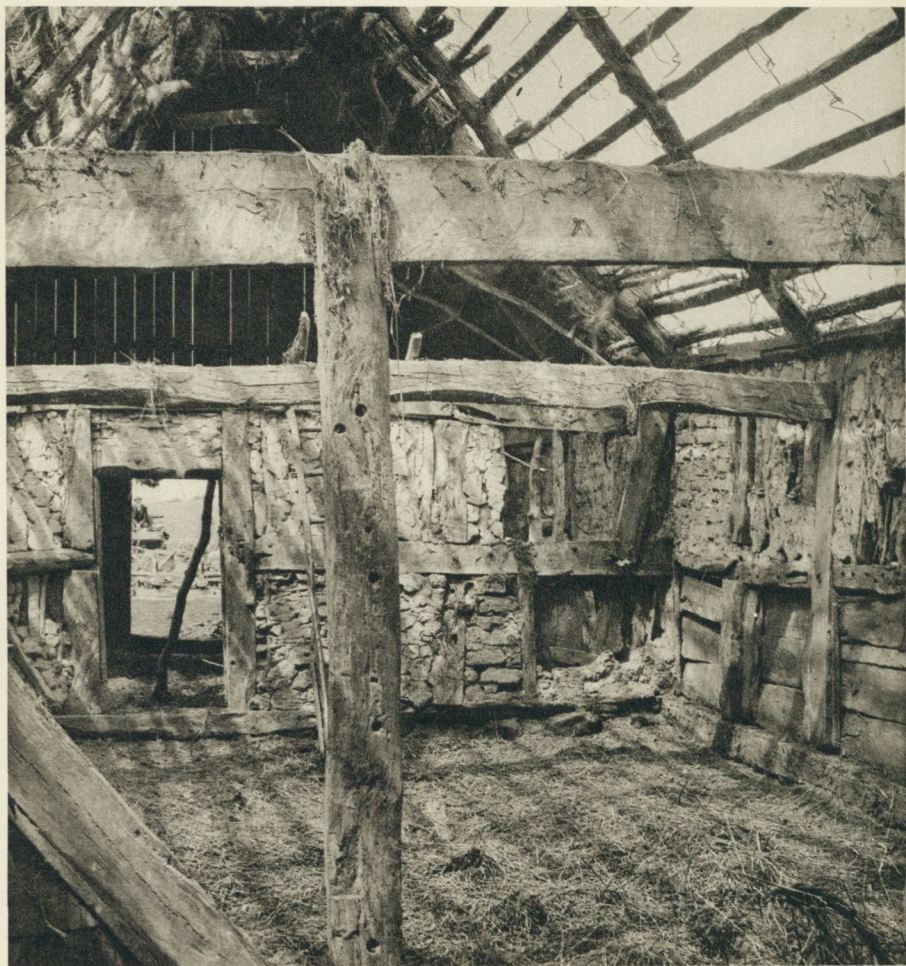
av skatteköp kommo dessa i gång på allvar. 1757 började storskiftet men blev inom Skåne och särskilt Kristianstads län ej populärt.

I 1660 års jordebok uppges hemmanet nr 8 tillhöra Jöns Persson, men 1671 anges Jönh Deign vara den som brukar gården. Deign var den danska beteckningen för klockare. I 1672 års jordebok och jordrevningsprotokoll finns antecknat: "No 8, Jöns Persson, Ravlunda, $\frac{1}{4}$ frälsehemman, välborne herr Axel Juells — med åbon Jöns Deign." Gården har tydligen tjänstgjort som klockarebol en tid. Biskopsvisitationen från 1697 uppger att Per Knälle sitter på nr 8 med hustru och barn, och en anteckning omtalar, att han "läser i bok". Denna notis kanske innebär, att han också hade en klockaresyssla. Nästa uppgift ur samma källa kommer först 1708 med "specifikation på ungdomens prosekter", varvid Pähr Esbiörnssons söner Esbiörn och Isack finnas på nr 8. Här kan man anta, att Per Knälle och Pähr Esbiörnsson Knabo, som han ibland nämnes, är samme man. Här möter emellertid för första gången den släkt, som i mer än 200 år har gården i sin ägo. Släkten härstammar från Esbjörn, född i början av 1600-talet. Han är far till den ovan omtalade Pähr Esbiörnsson, som föddes omkring 1660. Mellan hans söner Esbiörn och Isack har hemmanet möjligen delats eller någon omflytning skett, ty hädanefter utgör nr 8 endast $\frac{1}{8}$ mantal och sonen Isack står som ägare från omkring 1720 till sin död 1756, medan Esbiörn i sin tur sitter på nr 10.

År 1725 drabbas Ravlunda av en stor olycka. En vålded ödelägger eller skadar flera gårdar i byn. Albo härads rättsprotokoll och dombok för sommartinget i juni 1725 uppger, att åboarna kommit samman, bland dem även Isack och Esbiörn Pärsson, "klageligen tillkännagivandes huruledes den 4 nästlidne maj deras åboende hemman i Ravlunda . . . med all deras egendom samt alla tre ryttarehusen tillika med 4 andra gatehus blivit i aska lagde". Elden synes ha uppstått i bryggghuset på nr 16, där man just hade byk, och spritt sig till kringliggande gårdar. Skorstenslösa bryggghus förekommo vid denna tid på

*Ravlundagården före flyttningen till Skansen. Parti av portlängans gårdsvägg, byggd delvis i korsvirke, delvis i skiftesverk med lig-
gande ekplank. Dörren leder till häststallets fodergång. Till höger
på väggen en osthäck.*

Östra längan under rivningen. I förgrunden stolparna mellan logen och loggolvet, till vänster dörren till kostallet. Takets halmtäckning är delvis nedtagen.

*Interiör från samma länga. I väggen till kostallet har lerklining
avlägsnats från stakarna.*

Parti av stensättningen i häststallet vid sidan om inkörsporten. Rivningen är fullbordad, och av väggarna återstå endast fotträna.

de flesta hemmanen, liksom boningshusen ännu ofta hade den gamla rökstugutypen. Linné upplyser oss om att "rökstuvor eller våningsrum utan skorsten beboddes ännu på åtskilliga ställen av bönderna, dem gammal hävd handhade, fast icke nya lagen dem nu tillstäd".

För nr 8:s del blev resultatet av rättegången att en ersättning på 40 daler utgick för lidna skador. Dessutom framställdes ett önskemål, att skorstenar skulle allmänt införas, då den gamla rökstugutypen medförde alltför stor brandrisk. 1725 års kyrkobok uppger, att eldens häftighet berodde på "den starka torka som då en tid hade varit" och att hemmanen nr 16, 11, 12, 15 och 7 samt Isack Perssons Knabos nr 8 och Esbiörn Knabos gård nr 10 jämte 7 gatehus på 1½ timme lades i aska.

Det är mycket troligt, att Ravlundagården i sitt nuvarande skick leder sitt ursprung till den gård som byggdes upp på nr 8 efter katastrofen. Något exakt årtal kan ej påvisas, men ett par granngårdar av snarlik typ äro medelst inskriptioner daterade så sent som 1791 respektive 1792. Dock bör Ravlundagården vara betydligt äldre.

Efter Isack Pärsson kommer sonen Ohla Isaksson 1756 till gården och efterträdes 1786 av sin son Gumme Ohlsson. Efter dennes död 1816 anges änkan Boel som ägare, men genom fastebrev 1820 tillträder sonen Nils Gummesson sin rättmätiga egenhet och löser ut sina tre syskon. Denne Nils är far till gårdens siste ägare Ola Nilsson, som brukade hemmanet från 1844 till sin död 1911.

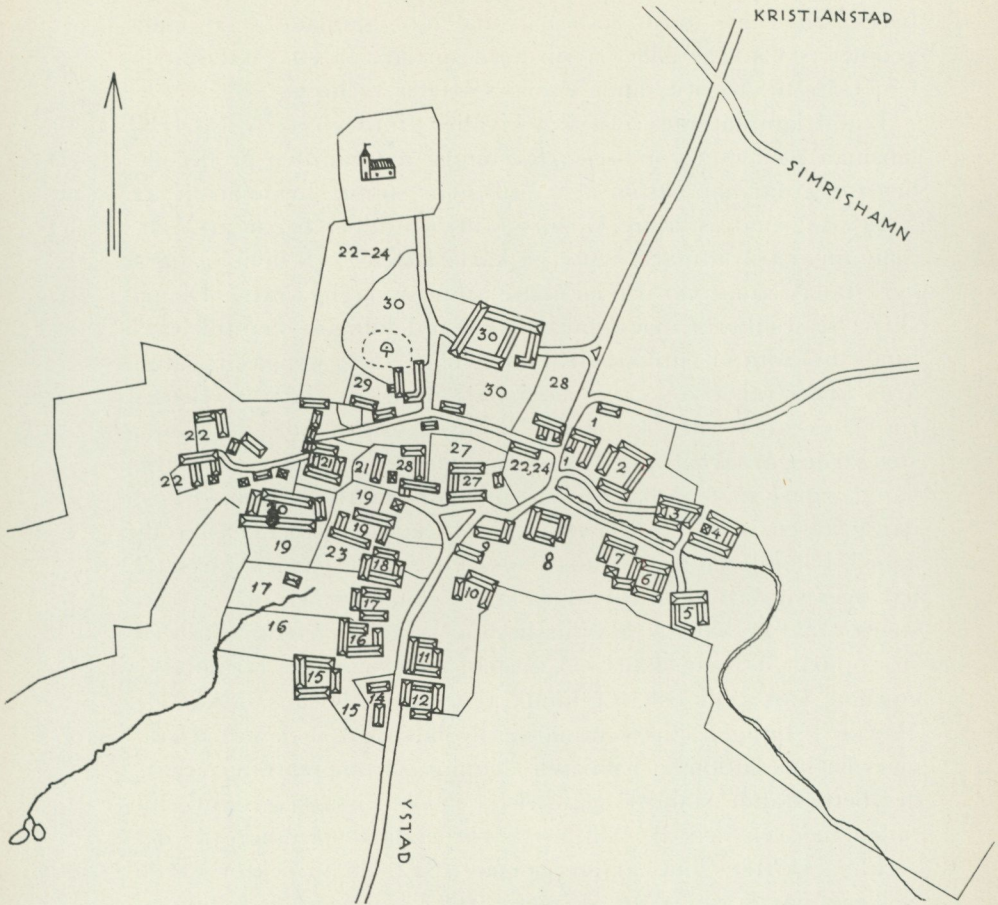
Av särkartan över byn, sid. 47, kan man utläsa, hur gårdarna lågo samlade kring vägkorsningarna och kyrkan, som typ alltså en s. k. korsvägsby. Byn tangerades av stora landsvägen Kristianstad—Simrishamn och där tillstötte även vägar till de närbelägna byarna Skepparp åt nordost, Haväng åt öster och Vitaby åt sydväst. Gårdarna grupperades ursprungligen kring den lilla bäcken i öster och man kan med den som utgångspunkt följa gårdarna i nummerordning. Nr 8 ligger då ungefär mitt i byn, där numera landsvägen till Vitaby går fram. Denna del av byn kallades Österkrok, medan den västra delen benämndes Storegård, där bl. a. länsmansgården låg. Det är tydligt, att

bäcken fungerat som en samlande faktor för bygrupperingen, men någon typisk bydamm lär knappast ha funnits.

Enligt en kunglig förordning av 1789 och ett kungligt brev år 1790, förnyelser av förordningen från 1723, har Kammarkollegiet "förklarat vilka kronohemman och lägenheter måge till skatte försäljas". För nr 8:s vidkommande finns ett brev bevarat, vari kollegiet "upplåte och försälje till rusthållaren Gumme Olsson... rusthåll under Nr 3 vid Swabitholm". Köpesumman var 15 rdr 24 shilling specie, och köpet verkställdes den 10 mars 1790. Köpebrevet anger i kanslistilens högtidliga ordalag, att marken hädanefter tillfaller köparen och hans arvingar "i våto och torro, närby och fjärran, intet undantagandes av allt det, som därtill lyder, med rätta ligga bör, och lagligen tillvinnas kan, att njuta, bruka och behålla under skattemanna börd och rättighet till evärdelig ägo, som lag förmår. — Så skall ock merbemälte hemman efter nedanstående datum från krono till skatte uti jordeböckerna införas." Övergången från krono- till skattejord sker sålunda ganska sent i dessa trakter, trots att omläggningen började genomföras redan strax efter 1700 i andra delar av Skåne.

Effekten av ovannämnda förordning kan avläsas i ett fastebrev av den 5 oktober 1820 "... hurusom änkan Boel Hansdotter i Ravlunda, på grund av det mellan henne och avlidna mannen Gumme Olsson, den 29 juli 1816 upprättade testamente, ... till deras son Nils Gummesson upplåtit och avträtt krono skatte rusthållshemmanet No 8 $\frac{1}{8}$ dels mantal Ravlunda, emot den i testamentet benämnda utlösningssumman 400 riksdaler riksgäld till hans syskon Ola, Hanna och Karna samt betingade undantagsförmåner för änkan Boel, efter särskilt kontrakt".

Från 1834 finns ett protokollsutdrag, som belyser frågan om brukandet av ekskog. Hittills var denna förbehållen staten och hemmansägarna fingo ej utan särskilt tillstånd taga ektimmer för eget behov på sina marker. Detta år köpte emellertid "Nils Gummesson för 3 skilling banco (lösen enligt K. M:ts förordning 1830) för att disponera uppväxande ekskog å dess ägande krono skatte hemman No 8". Därtill kom också "18 Rdr såsom

Enskifteskarta över Ravlunda by av år 1816. Omritad detalj av själva byn.

löseskilling för vrakekar å hemmanets ägor", varigenom kronan avstod från alla anspråk på skogen.

Med det slutande 1700-talet kommer ökade krav på reformer och effektivisering med hänsyn till jordfördelning och odlingsmetoder. Nya skiftesprinciper vinna insteg och från Skåne härstammar för Sveriges vidkommande den revolutionerande ny-

heten, att varje gård skall ha sina ägor samlade i ett enda geometriskt stycke eller på sin höjd spridda på ett fåtal ställen i motsats till förutvarande enorma sönderstyckning.

Bland lantmäteristyrelsens arkivalier finns en skrivelse från länsman Anders Strömbeck i Ravlunda, daterad den 21 december 1799, där han såsom ägare till byns största hemman nr 22—24 på grund av äldre kartors otillförlitlighet begär att "allmänningar och utmark måtte på karta läggas, och delning därå verkställas, så att var och en måtte njuta sin lagliga rätt". Denna skrivelse resulterar i en uppmätning och delning av den till Ravlunda by hörande utmarken. I november 1804 uppgås rågångarna kring utmarken. Man började i nordväst, "därest Bröserups bys ägor tillstöta denna byens", och följde de gamla stengärdesgårdarna längs Bröserups plantering och dess Södre vång, vidare mot Södra Björstorps ägor ner till Klemmedshus, där gränsen stötte intill "utsockne frälse hemmanet Tåsteröds ägor", lydande under Torups sätesgård. Gärdesgården fortsatte här över Gasta-lyckan och Burahusets vång ner i en del "till ett stenrör på så kallade Ravlunda bys skog", härifrån "till en stor jordfast sten, kallad Vitesten, som utgjort hörnmärke emellan Tåsteröds och Ravlunda ägor, samt Torups så kallade Tjocke", slutligen "utför utmarken Röla kallad, nedentill Klamers bäckens utlopp". Liknande delning och uppmätning begärdes beträffande ståndsog av ek och bok, furuskog samt områden med en och al. Allt detta var endast preludier till det verkliga skiftet, som tar sin början 1822, då inspektör Jacob Solberg på Torup i en skrivelse till konungens befallningshavande "å högvälborne greven C. G. Pipers vägnar, som numera ägare av skatte rusthållshemmanet No 23 $\frac{1}{8}$ mtl Ravlunda", anhåller om "att i enskifte lagligen utbryta och sammandraga ägorna till detta hemman". I mars samma år sker förordnandet och den 29 augusti börjar verkställandet. Ur protokollets många paragrafer kan utläsas, att alla gamla vägar bibehållas och uttagas till 8 alnars bredd, och att nya vägar läggas på nödiga ställen och uttagas till 6 alnars bredd; att samfällt ler- och sandtag fräntages; att numrerade gatuhus bibehållas; att brytstugoplats uttages i Västre vång; att "utflyttningen bör

vara verkställd åtta år efter den tid enskiften äro i bruk tagne, och erläggas årligen för gårdstomter, nödiga kálhagar och gödselställen, tills utflyttning sker, av de som skola utflytta, till de i byn kvarstående 5 kappar korn av varje geometriskt kappeland jord;" att utflyttningshjälps skall utgå med 1 rdr 24 skilling banco tunnlandet "för den som uppför sina byggnader efter ortens bruk", och 2 rdr "för den som uppför de samma av tegel eller gråstensmur". Som delningsgrund användes 1671 års hemmanstal.

Härefter följde de enskilda åboarnas önskemål. Nr 8 begär att få kvarstå i byn och erhålla sin plan i söder från åbyggnaden räknat, väster om nr 5. Sedan alla jordägarna begärt enskifte beslutas, att planer skola uppgöras till varje hemmans nummer. Den 13 september samma år tilldelas åboarna sina nya skiften. Här heter det i protokollet: "No 8 som begärt kvarstå i byn med åbyggnaderna, frånträder nu detta läge och får sin plan i stället i norra vång på de så kallade Robertsåkrarna emellan Bosarps rågång och bäcken." Nr 27, som begärt samma plan som nr 8, kvarstår och får den önskade planen "emedan han därtill framför No 8 äger förmånsrätt". Efter förrättningens slut visade sig några av åboarna missnöjda med resultatet och bland dem också Nils Gummesson på nr 8. Eventuella klagomål skulle inom 14 dagar anföras hos konungens befallningshavande. Tydligt har man dock fogat sig i bestämmelserna, ty nr 8 flyttade ut till den angivna platsen och gården uppfördes på planens sydvästra hörn nära bäcken och alldeles intill gränsen för nr 10:s plan.

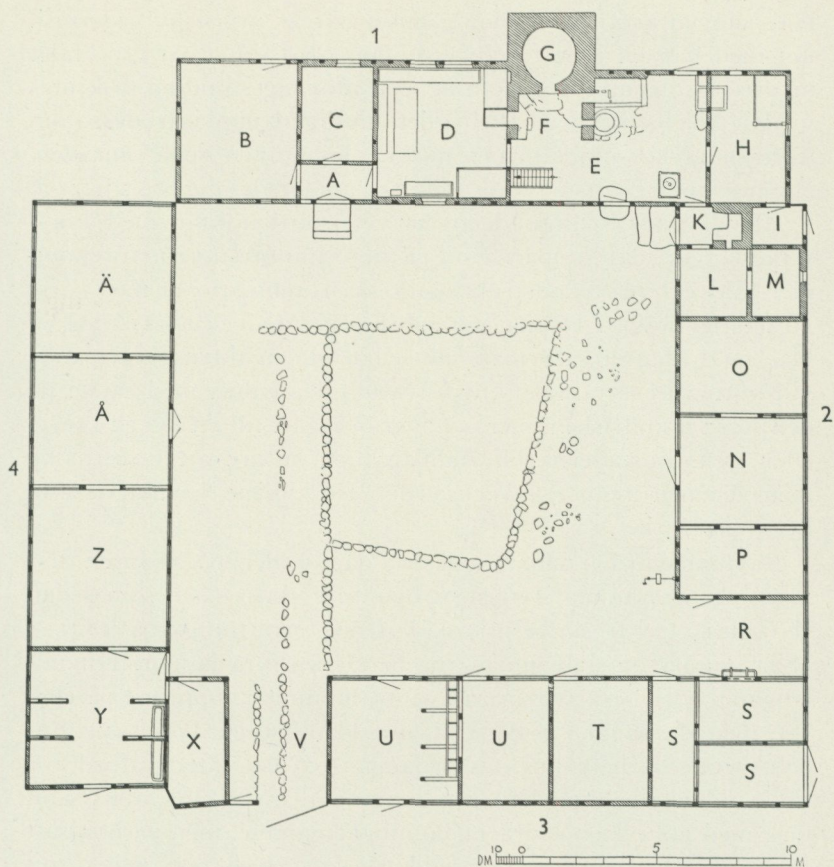
Vid ingången i skiftet hade nr 8 dels gatumark för gårdsplats, dels åker- och ängsmark i Norre vång på ca 26 olika ställen, i Södre vång ca 20 skiften, i Östre vång ca 16 ställen, dels utmarksskiften på 3 ställen; allt som allt utgörande 73 tunnland. Den mark som tilldelades hemmanet vid utgången av skiftet utgjordes av 36 tunnland inägor, de s. k. Sannekullsåkrarna, Robertsåkrarna, Skinnsärkahålan och Ränneledsåkrarna; 6 tunnland ängsskifte i söder i Bolen och Hallnastycket samt 14 tunnland odlingsbar utmark i väster i Hästhagen, Norre Hejdor, Lergraveåkrarna och Drottningstens-

åkrarna; tillsammans 56 tunnland, vilket var en ordinär summa efter delningen. Härigenom åstadkoms ett bättre utnyttjande av jorden och en centralisering av arbetet, även om bönderna själva i början betraktade reformen med oblida ögon. Skiftet pågick 1822—1824 men stadfästes först 1827.

Samorganisationen av arbetet på byns vångar hade därmed väsentligen spelat ut sin roll, då det gemensamma arbetet ej längre var aktuellt, utan var och en själv kunde bestämma över plöjning, sådd och skörd. Men byalaget fanns kvar till omkring 1900. Åldermannen, som valdes för fyra år i taget, hade som sin speciella uppgift att hysa främlingar, som kommo till byn och önskade husrum. Välsedda gäster fingo bo i stuglångans gästrum, medan övriga fingo nöja sig med logen. Stämman brukade hållas i någon av gårdarna och man gick därvid i tur och ordning mellan bönderna. Bystämman beslöts gemensamt och lystes på i kyrkan. Byalaget var ett uttryck för det absoluta samarbetets princip och en grundläggande faktor inom bysamhället men har nu fått vika för andra styrelseformer.

Genom sitt läge har Skåne alltid stått nära mellaneuropeiska och västerländska kulturformer och utgjort en naturlig brygga mellan Skandinaviska halvön och kontinenten. Till Skåne ha nya impulser och kulturelement överförts och i viss mån ombildats efter redan befintliga normer. Skåne kan sålunda uppvisa ett otal brytningsformer vid mötet av flera kulturområden.

Icke minst gäller detta ifråga om gårds- och byggnadsskick. Den låga, fyrlängade, kringbyggda gården i korsvirke med gårdsplan av fägårdskaraktär är alltså typisk för Skåne liksom för de danska öarna. På slättbygden med dess rikliga tillgång på lera och halm — och även i den angränsande risbygden — uppföras byggnaderna mestadels i korsvirke, där endast ramen utgöres av trä. På en stenfot reses denna ram och som fyllnad användes käppar och vidjor av al och en, som antingen stå vertikalt, s. k. stakavägg, eller flätas, s. k. sprötavägg. Denna stomme klinas med lera, som ibland ältas med sand eller hackelse. I Österleden användes ohuggen sten som fyllnadsmaterial, speciellt i uthuslångor. Som taktäckning användes halm eller

Plan av Ravlundagården på Skansen. 1 stuglängan, 2 loglänga, 3 portlängan, 4 loglänga (med kostallet, Y).

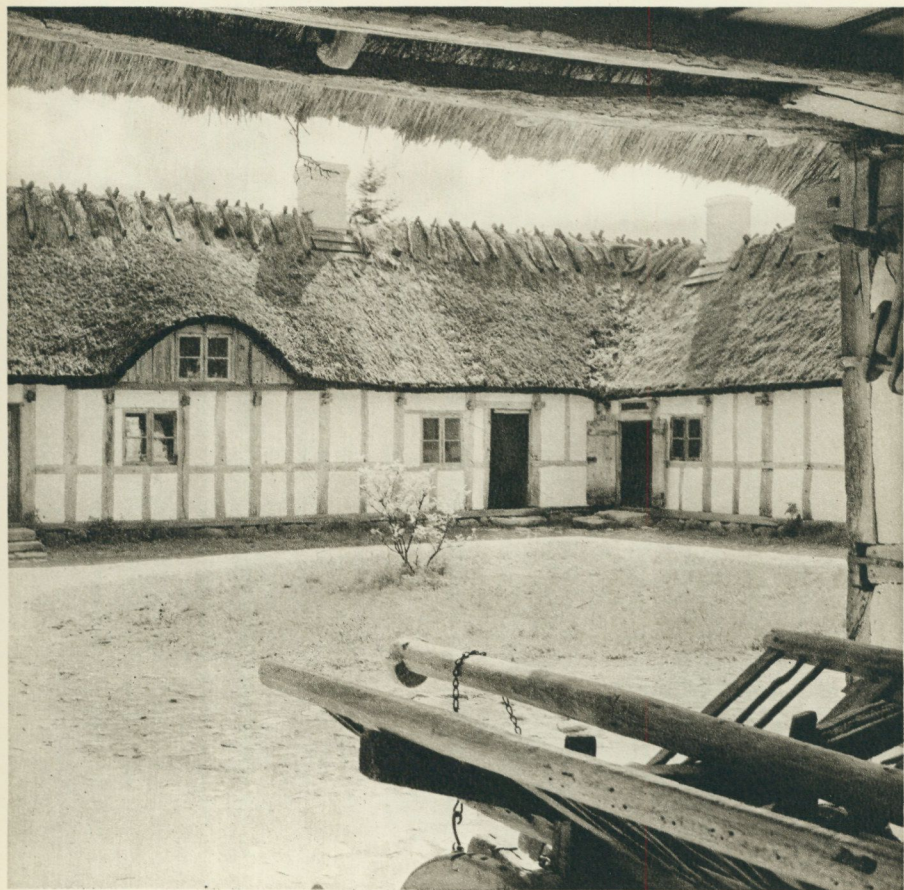
torv. De äldsta kända formerna av boningshus synas ha varit av frankisk typ med stuga och särskilt kök såsom framgår av Linné: "Innerst i förstugan är en gruva eller vid spis nere på jorden, hög som en karl och i stället för skorsten hava de tak inom huset av bräder, som lutar upp och inom vinden, som icke är högre än huset, än att man kan räcka dit upp med handen." I skogsbygden däremot, med rik tillgång på virke, uppföras byggnader i knuttimring, bålekonstruktion eller skiftesverk, där

hela väggen är av trä. Boningshuset här är oftast av sydgötisk typ med härden inne i själva stugan. Mot slutet av 1700-talet modifieras denna typ genom att en brädvägg stundom inskjutes mellan kök och stuga. Risbygden slutligen uppvisar dessutom intressanta korsningsformer mellan dessa båda rena områden, såsom Campbell i sin ovan omtalade undersökning sökt påvisa.

Albo härads sydliga delar ha ren slättkaraktär med korsvirkeslängor, där stolparna stå på sten. Längre norrut förekommer både- och plankkonstruktion i olika kombinationer med korsvirkets lervägg. Denna generalisering får dock tagas med en viss modifikation, då man, alltsedan statsmaktens ingripande vid mitten av 1700-talet till förmån för stenhus med tanke på den stora brandrisken, mer och mer övergått till att bygga i tegel eller sten. Bostäderna bli stabilare och lättare att underhålla, men därmed reduceras också det för Skåne karakteristiska byggnadsskicket.

Ravlundagården sådan som vi i dag se den på Skansen är i stort sett densamma som låg i byn före skiftet och som sedan flyttades ut. Ett skiftesprotokoll från förrättningarna 1821—1824 omtalar, att åbyggnaderna består av fyra längor. Huvudlängan i norr beskrives vara av "15 binningar, uppförd på ekefot, med ekestagar i gott stånd, inredd till stuga, kök, brygghus och tvenne härbergshus. Östra längan på lika sätt uppförd för tio år tillbaka och innehåller 13 binningar, inredd till fähus samt loge med golv. Den södra 11 binningar gamle, men på lika sätt uppförd som den förra, inredd till kort loge och golv samt hugghus. Västra längan något bättre än den sistnämnda, i byggningssättet lika och innehåller 12 binningar, inredd till drängkammare, port, stall, hölada och fårhus. Gården är rymlig och till en del stenlagd."

Att döma av gårdens nuvarande plan, sådan den var vid flyttningen till Skansen, har tydligen i samband med utflyttningen vid skiftet en omplacering av längorna skett. Stuglängan med den av gråsten och lera byggda, utskjutande bakugnen flyttades från norr till söder, den östra behöll sin placering i gårdsfyrkanten, medan den förutvarande södra längan lades i väster och den västra i norr. Denna ombrytning kan förklaras, då man

Ravlundagården efter flyttningen till Skansen. Gårdsplanen, sedd från inkörsporten, med boningshusets vitkalkade korsvirkesväggar i fonden.

Stugan med utblick mot »sterset», köket. Till vänster om sättugnen, som eldas från köket, den s. k. kakelugnsbänken, vilken samtidigt tjänstgör såsom gåsabänk.

betänker att gården nere i byn hade stuglängan ställd snett emot den väg, som följde bäckens riktning mot Österkrok, och inkörsporten i västra längan mot byvägen. På den nya tomten där- emot togs hänsyn till den nya väg, som lades ut till de här belägna hemmanen. Att lägga stuglängan mot bäcken, dvs. i söder, var fördelaktigt, ty då erhöles direkt tillgång till vatten. Den ursprungligen västra portlängan lades mitt emot åt vägen. Denna förmodade omplacering har dock skett utan att någon större förändring i utrymmenas funktion ägt rum — vad som byggts till fähus förblev fähus, loge förblev loge, etc.

Ravlundagården är en typisk representant för ett relativt sent utvecklingsstadium i korsningsformerna mellan de ovan omtalade byggnadssätten. Längorna vila på stora, ohuggna stenar. På dessa ligga fotträn, i vilka korsvirkets ramverk intappats med lodräta stolpar och "unnerstannare" samt vågräta "lejdare", "listaträn" och "löshult", allt av ekträ. Endast stuglängan är uppförd i rent korsvirke. De övriga längorna ha nästan genomgående bål, dvs. skiftesverk med liggande ekplan- kor i de nedre facken. På 1880-talet blev hela gården klädd med bräder, så att korsvirket doldes. På Skansen har man dock åter- givit längorna deras forna utseende. Risgavlar, gjorda i spröta- väggskonstruktion men utan kline och typiska för trakten, fin- nas på östra och västra längornas nordsidor, övriga gavlar äro brädfodrade. Taken äro halmtäckta s. k. bindtak.

Genom den stensatta gatuporten i norra längan kommer man in på den delvis stensatta gården, där djuren fingo passera. Rakt fram ligger den envåniga boningslängan med två in- gångar. Den vänstra dubbeldörren, findörren, har ett list- och ramverk, som förekommer på en del dörrar i trakten. Denna typ kallas simrishamnstypen och har utförts av en snickare i byn under senare delen av 1800-talet. Den mest brukade ingången är dock den till köket eller "sterset". Golvet är här stensatt med kullersten. Till vänster för en trappa upp till vinden och snett framför dörren befinner sig den stora öppna skorstenen. Eldstaden utgör ett litet rum för sig med stensatta eldpallar längs väggarna, på tre sidor i det närmaste kupolvälvd och slu- tande i själva skorstenen. Öppningen rakt fram leder in till den

ovala bakugnen, som skjuter fram utanför ytterväggen. På vänstra sidan syns en lucka som leder in till stugans sättugn och till höger en öppning till malttorkan och en till bryggpannan. Här återfinnes sålunda det frankiska husets koncentrerade och rationella eldningssystem. De dörrar eller lämmar av trä, som ibland förekomma framför eldpallarna, kallas "kappedörrar". Denna eldstadstyp nådde Sverige från kontinenten och har utbredd sig speciellt inom våra sydligaste landskap. Intill eldstaden finns kölnan eller malttorkan och bryggpannan, båda vilande på en kraftig stenfoot. Vid gårdsväggen står dessutom en maltkvarn. Väggen mitt emot har en mindre dörr ut till trädgården och strax innanför finns en brunn samt diverse redskap för tvätt, ölbrygd och smörberedning. Till höger finns en kammare, vilken användes som förrådsrum. Golvet är här delvis av jord, delvis stensatt. Detta utrymme har i Skansens vägledning benämnts drängkammare, eftersom Ola Nilsson en tid hade sin dräng boende här. Det har stått i intim förbindelse med köket och arbetet därstädes. Det ovan refererade skiftesprotokollets benämning "härbärgeshus" syftar troligen på dels detta rum, dels kistekammaren i stuglängans motsatta del och har möjligen använts under inflytande av den sydgötiska hustypens terminologi.

Från köket kommer man över en hög tröskel in i dagligstugan, där man äter, sover, arbetar och håller sina fester. Möbleringen utgöres av en väggfast "himlingasäng" i ena hörnet, en gäsabänk nere vid den andra ingångsdörren — på Ravlundagården dock överflyttad till kakelugnsbänkens plats — säten med ryggstöd längs två väggar framför det stora bordet med stenskiva och invid sättugnen kakelugnsbänken, där det alltid var varmt och bekvämt att slå sig ner för en vilopaus. Sättugnen har förbindelse med eldstaden i köket, och prydes av reliefer i järn, föreställande Sankt Göran och draken samt Simson och lejonet, vanliga framställningar på dylika plattor, som tillverkades vid småländska bruk. Över ugnen finns ett antal torkställningar för kläder och annat tyg, en krok, där fårbogen hängde, och över dörren till köket en kärllhylla. Stugan hade ursprungligen jordgolv, men på senare tid har brädgolv lagts in.

Boningshuset har plana mellantak och väggfönster, vilka visa gårdens sena utvecklingsstadium. Den sydgötiska hustypen t. ex. hade däremot tidigare endast takfönster.

Stugans andra dörr leder ut till förstugan med "findörren". Till höger ligger kammaren, där husfadern vid skrivpulpeten skötte gårdens affärer. Där finns bl. a. en utdragssoffa, ett hängskåp och några stolar med de för trakten typiska, halmflätade sitsarna. I förstugan finns också en dörr in till "kistekammaren", även kallad "källarhuset", eftersom källaren och nedgången till den befann sig här. Murrester av källaren är det enda, som finns kvar på tomten i Ravlunda. Kistehuset var förvaringsrum för kläder, linne och sängkläder, som lågo nerpackade i pampiga och rikt bemålade kistor. I detta rum hystes tillfälliga gäster och här hade husmodern sin vävstol stående.

Västra längan, som har förbindelse med köket, rymmer den minimala undantagsstugan med härd och eldpallar mitt emot dörren ut till gården samt visthusbod och två små rum, varav det ena har en sättugn i förbindelse med eldstaden. Undantaget iordningställdes troligen omkring 1820 för Gumme Olssons änka Boel, då sonen Nils Gummesson övertog gården. Vidare upptar längan en stor loge och två loggolv. Därefter följer ett mindre portluder, där dock ytterväggen saknar öppning. Det kan tänkas, att man här haft en verklig passage utåt under ett tidigare skede. Emellertid skulle en gård vara bondens fästning och ej ha för många portar, och man var förr i tiden rädd för tjuvar och andra ovälkomna gäster. Hade någon gård två portar, brukade de ligga i motsatta längor, helst i öst—västriktningen. I skjulet ställde man vanligen undan vagnar och jordbruksredskap. Det nordvästra hörnet är inrett som svinstia med en liten dörr utåt, varigenom gödsel rensades bort. Dylika dörrar förekomma även i stall och fähus. Troligt är, att detta utrymme först i senare tid gjorts i ordning till svinstia.

Norra längan, som är uppförd helt utan spik, rymmer huggus och snickarbod, vilka utrymmen före 1820 användes som hölada, medan hugg- och snickarbod troligen tidigare fanns där undantagsstugan nu är inrymd. Därefter kommer stall, portskjul och drängkammare. Att den senare var belägen här och

ej i stuglängan, bestyrkes av det ovan citerade skiftesprotokollet och av den allmänna regeln, att drängen skulle vara i närheten av djuren. Ty i det bredvidliggande nordöstra hörnet är fähuset beläget. Stall och fähus ha plana innertak av bräder, på vilka man lade hö för att vintertid utestänga den värsta kylan. Östra längan upptages av loge och två loggolv.

Det har i det föregående redan talats en del om redskapen och deras placering. Husets förråd av textilier samt redskapen för deras beredning förvarades i kistekammaren. Redskapen för brygd, bak och byk i köket och hushållsarbetets produkter i stersset, såsom bingar med mjöl, gryn och malt, ölkrukar och tunnor. På logarna hängde liar på för dem avsedda spikar samt slagor, "pejlar", som användes vid tröskningen. I stallet förvarades seldon, grepar, skyfflar, kvastar och en eller annan stegge. Stegar brukade även hängas på utsidan av någon av längorna. Snickarboden rymde förutom rena snickarverktyg bl. a. sågar, yxor, spadar och dikningsredskap, speciellt för stenarbeten. Vagnar, harv och årder ställdes in i något lider eller på gården, men helst inte i själva porten, där passagen skulle vara fri. Att man hade årder i stället för plog, visar vilken ålderdomlig prägel som vilar över trakten och med vilken seg envishet man hållit fast vid invanda redskap och tvekat att tillägna sig modernare metoder. I fähuset voro hoarna längs väggarna på sina håll förfärdigade av hela ekstockar, vilket vittnar om den tidvis goda tillgången på skog. En sådan ho finnes i Ravlundagården. På en skuggig yttervägg hängdes en s. k. ostahäck, ett slags träskåp med tätt sittande borrhål, i vilket de hemmalagade ostarna fingo mogna.

Ravlundagårdens siste enskilde ägare, Ola Nilsson, blev tidigt änkling. Hustrun dog redan 1884 och äktenskapet var barnlöst. Han sörjde sin hustru mycket djupt och det förklarar kanske till en del, varför han lät gården förfalla under de sista trettio åren. I början hade han en dräng till hjälp, men till slut skötte han gården ensam. Det blev också därefter. Då och då plöjde han godtyckligt upp en teg, men det mesta fick växa igen. Likväl var han så finurlig, att han sålde gräshöstdaden till andra

bönder i byn, vilket gav honom en årlig inkomst av boråt 1.500 kronor. Med rätta kunde han skryta över att ingen annan i hela byn hade så mycket folk arbetande på sina ägor som han. Från att ha varit en av de mest blomstrande gårdarna i byn, brukad av en idog släkt, förföll nu gården och dess marker katastrofalt. Det var Olas mening, att en av hans brorsöner, Per, skulle ärva gården, och denne arbetade hos honom under några år på 90-talet, men de kunde inte dra jämnt. Ola blev åter ensam och efter hans död 1911 såldes gården till Skansen. Blott ett stenkast från den gamla gårdsplanen reser sig nu en modern skånsk gård, och nr 8:s marker ligga åter under plogen och ge rika skördar.

ÄGARE TILL HEMMANET NR 8 RAVLUNDA

(årtalen dokumentariskt belagda)

Jöns Deign (Klockare)	} identiska(?)	—1660—
Jöns Persson		
Pähr Esbiörnsson (Knabo)	} identiska(?)	{—1672—80—
Per Knälle		{—1697—
Isack Pärsson		{—1708— o. 1720
		{o. 1720—1756
Ohla Isaksson		1756—1786
Gumme Ohlsson		1786—1816
Änkan Boel		1816—1820
Nils Gummesson		1820—1844
Ola Nilsson		1844—1911

RAVLUNDAGÅRDENS SLÄKT

Esbjörn, början av 1600-t.

Pähr Esbiörnsson, f. o. 1660

Esbiörn Pärsson, *Isack Pärsson*, f. 1692, d. 1756

Pär Isaksson, *Ohla Isakson*, f. 1725, d. o. 1804

Gumme Ohlsson, f. 1760, d. 1816, Anders Ohlsson
g. m. *Boel*, d. 1845

Nils Gummesson, f. 1790, d. 1844, *Ohla Gummesson*, f. 1797, *Hanna*, Karna

Karna, Gumme, *Ola Nilsson*, Hanna, Pehr, Anders Nilsson, f. 1833, d. 1916
f. 1824, d. 1911 g. m. Karna, f. 1844, d. 1884

Per Andersson, f. 1860, d. 1944, Nils, Anders, Johan, Ola Andersson

Tryckta källor (som icke nämnts i noterna):

Berg-Svensson, Svensk bondekultur, Sthlm 1934. — Ehrenborg, Aug., Allmogen i Albo härad under 1880-talet, Kristianstad 1945. — Erixon, Sigurd, Skansens kulturhistoriska avdelning, Sthlm 1931. — Gustafsson, Gotth., Bidrag till den skånska gårdens historia, Lund 1926—27. — Sjöborg, Gust., Topographia Paroeciae Raflunda et Monumentorum, quae circa sunt, Lund 1791. — Stoltz, Elof, Som liten i Ravlunda prästgård, Sthlm 1947. — Tufvesson, Theodor, Herremän, bönder och annat folk, Lund 1938.

Otryckta källor:

Skiftesprotokoll och kartor i Lantmäteristyrelsen, Stockholm, och i Lantmäterikontoret, Kristianstad. — Biskopsvisitationer, husförhörslängder, mantalslängder, bouppteckningar, jordeböcker, kyrkobok 1725 och häradsrättens dombok 1725, samtliga i Landsarkivet, Lund. — Uppteckningar i Lunds Universitets Folkminnesarkiv. — Handskrifter, Rönnbeckska samlingen XIII, Lunds Universitetsbibliotek. — Jordeböcker i Kammarkollegiets arkiv, Stockholm, och i Rigsarkivet, Köpenhamn.